

Denis Solodov

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0003-2884-9420

Przestępstwa przeciwko środowisku w Polsce i Rosji – problemy prawa, ścigania i dowodzenia

Wprowadzenie

Przestępstwa przeciwko środowisku statystycznie stanowią zaledwie margines ogólnej liczby rejestrowanych przestępstw (w Polsce i Rosji to niewiele ponad 1,3%¹). Niemniej jednak ze względu na niezwykle dotkliwe, dalekosiężne konsekwencje zasługują one na szczególną uwagę.

Przedmiotem analizy są przepisy prawa karnego ochrony środowiska dwóch państw – Polski i Rosji oraz praktyka ich stosowania. Wybór właśnie tych państw nie był przypadkowy. Polska w pełni implementowała założenia Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/99/WE z 19.11.2008 w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne², co oznacza, że polskie prawo karne ochrony środowiska odzwierciedla podejście (model) europejski. Rosja od lat realizuje własną politykę w tym zakresie, mimo to jest zobligowana do respektowania zapisów szeregu konwencji międzynarodowych, która stroną są również kraje europejskie. W związku z tym w konstrukcji odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciwko środowisku w obu państwach można znaleźć elementy podobne.

Porównanie ma nie tylko znaczenie teoretyczne, ale też praktyczne: sytuacja ekologiczna w Rosji, m. in. w obszarze Kaliningradzkim ma bezpośredni wpływ na stan środowiska całego regionu. Problemy związane z zanieczyszczeniem powietrza, wód, powierzchni ziemi substancjami szkodliwymi oraz degradacja środowiska mają „zasięg” ogólnoeuropejski³. To oznacza, że

¹ Н.И. Кузнецова, *Общественная опасность экологических преступлений: криминологический аспект*, „Вестник Омской юридической академии” 2018, tom 15, nr 1, s. 65; *Przestępstwa przeciwko środowisku (181–188)*, [online] <<http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-3>>.

² Dz. Urz. UE L 328/88 z 6.12.2008.

³ Por. Putin sends military to fight Siberia forest fires.

istnieje konieczność poznania i zbadania zastosowanych w Rosji konstrukcji prawnych dotyczących przestępstw przeciwko środowisku oraz aktualnych problemów ścigania i dowodzenia.

Charakterystyka przestępstw przeciwko środowisku w świetle polskiego kodeksu karnego

W Polsce prawo karne ochrony środowiska ma charakter mieszany. Przestępstwa środowiskowe zostały stypizowane w kilkunastu odrębnych ustawach. Trzon polskiego prawa karnego środowiska stanowią czyny ujęte w ośmiu artykułach rozdziału XXII kodeksu karnego, które można podzielić na trzy grupy:

1. zachowania przestępcze związane z niszczeniem lub zanieczyszczeniem środowiska (art.

181, 182, 183 § 1–4, 184, 185, 187 k.k.),

2. obrót materiałami szkodliwymi dla środowiska (art. 183, 184, 185 § 2 k.k.),

3. wadliwe użytkowanie urządzeń lub nieuprawnione budowanie zagrażające środowisku (art. 186 k.k.)⁴.

Rozdział zawiera łącznie czternaście niekwalifikowanych oraz dwanaście kwalifikowanych typów przestępstw. Znaczna część tych czynów ma charakter materialny (art. 181, 182, 185, 187 k.k.)⁵. Dla ich bytu konieczne jest nastąpienie skutku w postaci szkód, zniszczeń, zanieczyszczeń w świetle roślinnym lub zwierzęcym (w przypadku przestępstwa ujętego w art. 182 k.k. to dotyczy skutku w postaci zagrożenia zdrowiu lub życiu człowieka lub spowodowania istotnego obniżenia jakości wody, powietrza lub powierzchni ziem⁶), który stanowi obligatoryjne znamię strony przedmiotowej. Co więcej, skutek ten musi osiągnąć określony „poziom natężenia”, które ustawodawca krajowy, w ślad za ustawodawcą unijnym⁷, definiuje za pomocą zwrotów ocennych, relatywnych, takich jak „znacznym rozmiar”, „istotna szkoda”, „niszczenie”, „poważne uszkodzenie”, „wartość przyrodnicza”. Warto podkre-

⁴ R. Zawłocki, *Karnoprawna ochrona środowiska naturalnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2014, nr 1, s. 129–133.

⁵ Również pod względem statystycznym większość stwierdzanych przestępstw tego rodzaju stanowią przestępstwa materialne, skutkowe.

⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 21 września 2017 r., II AKa 236/17, LEX nr 2381444.

⁷ Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the protection of the environment through criminal law, [online] <<http://data.europa.eu/eli/dir/2008/99/oj>>; M. Wałas, *Nowe regulacje karne w zakresie odpowiedzialności karnej w unijnym prawie środowiska*, [w:] M. Rudnicki, A. Haładaj, K. Sobieraj (red.), *Europeizacja prawa ochrony środowiska*, Lublin 2011, s. 471–477.

ślić, że w obowiązującym prawie nie znajdziemy konkretnych wskazówek co do wykładni tych znamion, które, trzeba przyznać, nie należą do potocznych, ani też intuicyjnie zrozumiałych⁸. Brak definicji legalnej czy jakiegokolwiek obiektywnego miernika, którym mogłoby być na przykład odniesienia do wielokrotności wynagrodzenia minimalnego czy konkretnej kwoty w odniesieniu do tego rodzaju przestępstw można uznać za zabieg celowy legislatora, który uznał za niepraktyczne zastosowanie jakiegokolwiek innego rozwiązania wobec tak różnorodnych, a jednocześnie wysoce niebezpiecznych czynów⁹. Niemnie jednak, użycie znamion niezdefiniowanych ustawowo, szczególnie w odniesieniu do zachowań sankcjonowanych na gruncie prawa karnego może budzić pewne wątpliwości co do zasadności takiego podejścia¹⁰.

Niedookreśloność znamion ustawowych w przypadku przestępstw przeciwko środowisku nie jest jedynym mankamentem. Kolejną kwestią jest szczególna rola pozakodeksowych regulacji prawnych, jeśli chodzi o dowodzenie faktu popełnienia przestępstwa przeciwko środowisku. Niektóre czynności sprawcze są karalne bowiem tylko wtedy, gdy są realizowane wbrew przepisom prawa ochrony środowiska¹¹. Ustalenie bezprawności podmiotowego czynu w praktyce wiąże się z problemami natury interpretacyjnej wynikającymi z niedookreśloności lub niedoprecyzowania przepisów poszczególnych ustaw¹², co w konsekwencji przekłada się m. in. na znaczne dysproporcji pomiędzy liczbą ujawnionych a stwierdzonych przestępstw.

⁸ Por. W. Radecki, *Znamiona ocenne w rozdziale XXII Kodeksu karnego „Przestępstwa przeciwko środowisku”*, „Ius Novum” 2008, nr 1, s. 17; M. Dąbrowska-Kardas, *Analiza dyrektywalna przepisów części ogólnej kodeksu karnego*, LEX, Warszawa 2012, s. 67–68. Co więcej, samo pojęcie „środowisko” pochodzi spoza nauk prawnych (B. Rakoczy, *Pojęcie środowiska w prawie polskim i prawie włoskim. Aspekty komparatystyczne*, „Studia Prawnoustrojowe” 2017, nr 37, s. 25).

⁹ Por. T. Gizbert-Studnicki, *Znamiona porównawcze w kodeksie karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1981, nr 1, s. 163; R. Zawłocki, op. cit., s. 140–141.

¹⁰ Na przykład w czeskim prawie karnym elementem obligatoryjnym w przypadku przestępstw skutkowych przeciwko środowisku jest przekroczenie określonego progu kwotowego, co ma zapobiegać wątpliwościom interpretacyjnym oraz ograniczać rozbieżności w praktyce orzeczniczej. Przepis § 138 czeskiego kodeksu karnego z dnia 8 stycznia 2009 r. wprowadza podział szkód na szkodę wyższą niż nieznaczna (co najmniej 5000 koron), szkodę wyższą niż mała (co najmniej 25 000 koron), szkodę większą (co najmniej 50 000 koron), szkodę znaczną (co najmniej 500 000 koron) oraz szkodę w wielkim rozmiarze (co najmniej 5 000 000 koron). Przy czym, wymienione kwoty stosuje się odpowiednio dla określenia wysokości korzyści oraz nakładów na usunięcie następstw uszkodzenia środowiska. W ten sposób ustawodawca czeski wyraźnie oznacza dolną granicę, po której przekroczeniu czyn zabroniony przeistacza się w przestępstwo, co oznacza możliwość orzeczenia wobec sprawcy surowszej, niż w przypadku wykroczenia kary (Zakon 40/2009 Sb. ze dne 8. ledna 2009 trestní zákoník, [online] <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>>; por. W. Radecki, *Ochrona środowiska w znowelizowanym czeskim kodeksie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 3, s. 91; W. Radecki, 1.7.3. *Element materialny: Ochrona środowiska w polskim, czeskim i słowackim prawie karnym*, [online] <<https://sip-1lex-1pl-10000f4ysdd01.han.uwm.edu.pl/#/monograph/369271691/15>>).

¹¹ R. Zawłocki, op. cit., s. 144.

¹² Wyrok Sądu Rejonowego w Giżycku z dnia 12 września 2017, V K 230/16, LEX nr 2375789.

Wszystkie omawiany czynne są występками zagrożonymi karą do pięciu lat pozbawienia wolności, z wyjątkiem typów kwalifikowanych, gdzie sprawcy bądź sprawcom grozi nawet do dwunastu lat pozbawienia wolności (art. 185 k.k.). Na tej podstawie można konstatować, że przestępstwa przeciwko środowisku są traktowane adekwatnie do stwarzanego zagrożenia. Niemniej jednak (i to nie jest wyłącznie „słabość” polskiego wymiaru sprawiedliwości) wśród orzekanych za tą kategorię czynów przestępczych kar dominują sankcje wolnościowe¹³.

Odrębny problem stanowi kwestia odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych. Obecnie odpowiedzialność osoby prawnej jest uzależniona od uprzedniego prawomocnego skazania lub stwierdzenia w innej formie popełnienia przestępstwa przez osobę fizyczną odpowiednio powiązaną z osobą prawną¹⁴, co tłumaczy niską efektywność obowiązującej legislacji. Sytuację ma zmienić nowa ustawa, która rezygnuje z wymogu uprzedniego uzyskania prejudykatu oraz obejmuje zakresem odpowiedzialności zachowania uznane za czyny własne podmiotów zbiorowych¹⁵.

Charakterystyka przestępstw przeciwko środowisku w świetle rosyjskiego kodeksu karnego

Przestępstwa ekologiczne (jest to nazwa ustawowa tego typu przestępstw) zostały opisane w rozdziale 26 kodeksu karnego Rosji z 1996 r.¹⁶ Rozdział składa się z 18 artykułów, każdy z których przewiduje odpowiedzialność karną za niekwalifikowane (18) i kwalifikowane (23) typy przestępstw. Warto zaznaczyć, że podobnie jak i w Polsce, przestępstwa przewidziane w innych rozdziałach kodeksu mogą być związane ze szkodą na rzecz środowiska przyrodniczego, aczkolwiek w tym przypadku wspomniana szkoda będzie miała charakter uboczny.

¹³ W raporcie EFFACE z 2018 r. zwraca się uwagę na to, że nowelizacja prawa karnego spowodowana implementacją Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/99/WE z 19.11.2008 nie wywołała istotnych zmian, jeśli chodzi o liczbę osób pociągniętych do odpowiedzialności za przestępstwa przeciwko środowisku, czy też strukturę orzekanych za tego rodzaju czyny kar (Fighting Environmental Crime in Poland: A Country Report, p. 38–39, [online] <https://efface.eu/sites/default/files/EFFACE_Fighting%20Environmental%20Crime%20in%20Poland.pdf>).

¹⁴ D. Danecka, W. Radecki, *Przedsiębiorca jako podmiot odpowiedzialności represyjnej w zakresie ochrony środowiska w prawie polskim, czeskim i słowackim*, „Przedsiębiorstwo i Prawo” 2018, nr 5, s. 60.

¹⁵ Projekt ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary [online] <<https://www.premier.gov.pl/wydarzenia/decyzje-rzadu/projekt-ustawy-o-odpowiedzialnosc-podmiotow-zbiorowych-za-czyny-zabronione.html>>.

¹⁶ Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 № 63-ФЗ, Российская газета, 1996, № 113 z późn. zm.

W literaturze rosyjskiej przestępstwa ekologiczne dzielą na dwie grupy¹⁷:

1. przestępstwa ekologiczne o charakterze ogólnym:

- art. 246 – Przetępcze naruszenie norm prawa ekologicznego przy prowadzeniu robót budowlanych;
- art. 247 – Naruszenie reguł w zakresie obrotu substancjami niebezpiecznym dla środowiska i odpadami;
- art. 248 – Naruszenie reguł bezpieczeństwa przy pracy z mikrobiologicznymi i innymi agentami biologicznymi oraz toksynami;
- art. 249 – Naruszenie reguł weterynaryjnych i reguł w zakresie zwalczania chorób roślin;

2. przestępstwa ekologiczne o charakterze specjalnym:

- art. 250 – Zanieczyszczanie wód;
- art. 251 – Zanieczyszczanie powietrza;
- art. 252 – Zanieczyszczanie mórz;
- art. 253 – Naruszenie norm prawnych dotyczących ochrony szelfu kontynentalnego oraz szczególnych stref ekonomicznych Federacji Rosyjskiej;
- art. 254 – Zanieczyszczanie gleby;
- art. 255 – Naruszenie reguł w zakresie ochrony i wykorzystywania zasobów naturalnych;
- art. 256 – Nielegalny połów ryb;
- art. 257 – Naruszenie reguł w zakresie ochrony wodnych zasobów biologicznych;
- art. 258 – Nielegalne polowanie – kłusownictwo;
- art. 258.1 – Nielegalny obrót zwierzętami wymienionymi w Czerwonej Księdze Gatunków Zagrożonych;
- art. 259 – Niszczenie siedlisk zwierząt, roślin wymienionych w Czerwonej Księdze Gatunków Zagrożonych;
- art. 260 – Nielegalna wycinka lasu;
- art. 261 – Niszczenie lub uszkodzenie lasu.

Podobnie jak w Polsce znaczna część przewidzianych w rozdziale 26 czynów zabronionych ma charakter skutkowy. Co więcej, ustawodawca w podobny sposób uzależnia byt przestępstw od stwierdzenia faktu naruszenia przepisów prawa ochrony środowiska. To powoduje, że w praktyce organy ścigania mają do czynienia z bardzo podobnym spektrum problemów, z których pierwszym jest udowodnienie naruszenia przepisów prawa ekologicznego¹⁸.

W przypadku większości przestępstw przewidzianych w rozdziale 26 kodeksu karnego Rosji maksymalnie możliwy wymiar kary nie przekracza pięciu

¹⁷ Por. С.И. Голубев, *Классификация экологических преступлений: критический анализ уголовно-правовой литературы*, „Актуальные проблемы российского права” 2017, nr 10, s. 150–151.

¹⁸ W Rosji do oznaczenia prawa w zakresie ochrony środowiska stosuje się nazwę „prawo ekologiczne”.

lat pozbawienia wolności. Z danych dotyczących skazań wynika, że sądy rosyjskie, podobnie jak polskie, rzadko orzekają karę realnego pozbawienia wolności w stosunku do sprawców tego rodzaju przestępstw. W większości spraw orzekana kara nie przekracza trzech lat pozbawienia wolności w zawieszeniu¹⁹.

Jeśli chodzi o różnice, to należy zwrócić uwagę na to, że w rosyjskim prawie karnym ochrony środowiska istnieje minimalny próg kwotowy, po którego przekroczeniu, czyn zabroniony staje się prawnokarnie relewantnym. Został on ustalony w przypadku niektórych rodzajów przestępstw ekologicznych, głównie tam, gdzie zastosowanie kryteriów liczbowych jest jak uzasadnione ze względu na możliwość obliczenia rozmiaru szkód w ekwiwalencie pieniężnym. To są m. in. przestępstwa opisane w art. 256 (Nielegalny odłów wodnych zasobów biologicznych²⁰), art. 258 (Nielegalne polowanie), art. 260 (Nielegalna wycinka lasu), art. 261 (Zniszczenie lub uszkodzenie leśnych zasadzeń). Są to przestępstwa statystycznie najliczniejsze²¹. Niemniej jednak kryterium pieniężny nie jest kryterium decydującym przy ustaleniu, czy doszło do popełnienia przestępstwa, czy jednak mamy tu do czynienia z wykroczeniem. Sąd Najwyższy Rosji w swoich wytycznych dotyczących odpowiedzialności za przestępstwa ekologiczne i inne naruszenia w zakresie prawa ochrony środowiska wyraźnie podkreślił, że przy ustaleniu rozmiaru szkód należy oprócz wartości pieniężnej uszkodzonych bądź zniszczonych dóbr brać pod uwagę również wartość ekologiczną naruszonych dóbr, ich znaczenie dla konkretnego miejsca, rozmiar zagrożonej populacji²². Mimo to oczekuje się, że ustawodawca rosyjski będzie odchodził od tradycyjnego modelu, który w szerszym zakresie polega na relatywnych znamionach ocennych. Jest to uzasadniane koniecznością zapewnienia jednolitego podejścia w praktyce, jak również jasności przepisów prawnych²³. Jeśli chodzi o resztę czynów sty-

¹⁹ Р.А. Забавко, *Анализ практики назначения наказания за экологические преступления*, „Адвокатская практика” 2017, nr 3, s. 8–12.

²⁰ Czytelnikowi polskiemu należy się wyjaśnienie, że w prawie rosyjskim każdy artykuł, każdy rozdział i podrozdział aktu normatywnego ma własną nazwę ustawową. To dotyczy również przepisów części szczególnej kodeksu karnego (por. K. Laskowska, *Przestępczość w Rosji z perspektywy kryminologii i prawa karnego*, Białystok 2016, s. 204–211).

²¹ Краткая характеристика состояния преступности в Российской Федерации за январь – декабрь 2018 года, [online] <<https://мвд.рф/reports/item/16053092/>>; Por. Т.В. Редникова, *Организованная экологическая преступность в России и за рубежом: криминологическая характеристика и меры противодействия*, Lex russica, 2018, nr 9, s. 98 – 111.

²² Punkt 9 Postanowienia Plenum Sądu Najwyższego Federacji Rosyjskiej z dnia 18.10.2012 Nr 21 o stosowaniu przez sądy powszechne prawa dotyczącego odpowiedzialności za naruszenia prawa ochrony środowiska i wykorzystania zasobów naturalnych (Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 18.10.2012 N 21 «О применении судами законодательства об ответственности за нарушения в области охраны окружающей среды и природопользования», Российская газета, 2012, Nr 251).

²³ Законопроект № 356397-7 О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации, [online] <<http://sozd.duma.gov.ru/bill/356397-7>>.

pizowanych w rozdziale 26 Kodeksu karnego Rosji, ustawodawca w ich składzie używa nieostrych znamion ocennych, które podkreślają wyjątkowo dolegliwy charakter następstw „kryminalizujących”: „ciężkie konsekwencje” (art. 246 k.k. Rosji – naruszenie przepisów ochrony środowiska przy wykonywaniu prac), „istotna zmiana” (art. 250 – zanieczyszczenie wód), „istotna szkoda” (część 2 art. 252 k.k. Rosji – kwalifikowane zanieczyszczenie środowiska morskiego), „masowe zachorowanie”, „masowa śmierć” (art. 257 k.k. Rosji – naruszenie zasad ochrony wodnych zasobów biologicznych). W odróżnieniu od polskiego prawa karnego środowiska w Rosji te pojęcia zostały mniej więcej sprecyzowane we wspomnianych wytycznych Plenum Sądu Najwyższego, które w systemie prawa rosyjskiego są wiążące dla sądów, a więc i dla organów ścigania. Wyraz „ciężkie skutki” oznacza na przykład takie pogorszenie stanu środowiska przyrodniczego lub jego komponentów, którego naprawa (przywrócenie stanu poprzedniego) będzie wymagała dłuższego czasu i znaczących затрат finansowych (na przykład masowe zachorowanie lub śmierć zwierząt, ryb, innych stworzeń wodnych; niszczenie siedlisk; niszczenie obiektów należących do świata roślinnego, degradacja gleby). Za masowe uważa się trzykrotne lub ponad trzykrotne przekroczenie średnie statystycznego progu śmierci (zachorowania) zwierząt (punkt 5 postanowienia). Mimo wszystko, w doktrynie zwraca się uwagę na liczne niejasności pojawiające się przy interpretacji wspomnianych wytycznych²⁴.

Rola ekspertyzy w procesie ścigania i dowodzenia przestępstw przeciwko środowisku w Polsce oraz Rosji

Dynamiczność elementów środowiska przyrodniczego, zależność jego stanu od wielu, nie zawsze oczywistych, łatwych do ustalenia czynników powodują, że zarówno identyfikacja sprawcy, jak i udowodnienie samego faktu popełnienia przestępstwa stanowią pewne wyzwanie²⁵. Problem pojawia się m. in. w sytuacji, kiedy od momentu popełnienia przestępstwa do jego ujawnienia minął znaczny okres czasu, w związku z czym na miejscu zdarzenia mogły zajść istotne zmiany. Ta specyfika niejako wymusza na organach ścigania korzystanie z pomocy odpowiednich specjalistów. Przede wszystkim,

²⁴ Por. А.И. Парог, *О количественных признаках состава преступления*, „Уголовное право” 2017, nr 4, s. 100–103; Д.Б. Чураков, *Особенности квалификации преступлений в сфере лесопользования*, *Законность*, 2015, nr 2, s. 46–48.

²⁵ C. Boyd, *Expanding the Arsenal for Sentencing Environmental Crimes: Would Therapeutic Juris-prudence and Restorative Justice Work?*, „William & Mary Environmental Law and Policy Review” 2008, Vol. 32, Issue 2, p. 487; C.H. Stefes, A.R. Germani, R. Sollund (edit.), *Fighting Environmental Crime in Europe and Beyond. The Role of the EU and Its Member States*, Springer Nature, London 2016, p. 225; Н. Черных, А. Усов, Г. Омелянюк, *Судебно-экологическая экспертиза*, Москва 2008, s. 14.

w obu krajach są to pracownicy organów administracji publicznej powołanych do ochrony środowiska. W wielu przypadkach fakty świadczące o popełnieniu przestępstw środowiskowych są ujawniane podczas planowych czynności kontrolnych. Specjaliści tych organów przeprowadzają niezbędne pomiary, pobierają próbki, gromadzą i zabezpieczają potencjalne dowody, które w dalszym ciągu mogą być przedmiotem badań w postępowaniu przygotowawczym.

Centralne miejsce w tego rodzaju sprawach zajmuje ekspertyza w zakresie ochrony środowiska ukazująca wysokość i skalę wyrządzonych szkód, ich przyczynę oraz mechanizm przebiegu zdarzenia. Opinia biegłego dotycząca rozległości zniszczeń lub uszkodzeń, właściwości zniszczonych lub uszkodzonych elementów świata roślinnego bądź zwierzęcego stanowi tak naprawdę najważniejszy dowód faktu głównego. W związku z tym szczególne znaczenie ma prawidłowa ocena poczynionych przez biegłego ustaleń, krytyczne. Niestety, jak pokazuje praktyka, ocena wiarygodności opinii dotyczącej tej dość wąskiej dziedziny może stanowić problem dla prawników – głównych odbiorców takiej ekspertyzy. Hermetyczny, wyspecjalizowany język, którym posługują się biegli, słabe przygotowanie w zakresie metodyk przeprowadzenia ekspertyz sprawiają, że adresat opinii czasem nie jest w stanie sprawdzić przedstawianych przez biegłego wniosków, a tym samym skontrolować, czy opinia jest jasna, pełna czy też spójna wewnętrznie.

Obowiązujące prawo nie zawiera konkretnych wskazówek, które mogłyby się pomóc w ocenie wiarygodności opinii biegłego w tej dość specyficznej dziedzinie. Zasady prawidłowego rozumowania, wiedza powszechna czy doświadczenie życiowe niewątpliwie kluczowe przy ocenianiu innych dowodów, w sytuacji, kiedy mamy do czynienia z wysokospecjalistyczną, skomplikowaną opinią biegłego mogą okazać się mało pomocne. Podejście do kwestii oceny opinii biegłych, które wykształciło się w praktyce sądowej, również nie daje twardych podstaw do analizy merytorycznej przełożonej ekspertyzy. W licznych orzeczeniach można, co prawda, znaleźć wskazówki ogólne, że opinię biegłego należy oceniać w świetle wymagań współczesnej wiedzy, ustalać, czy ekspertyza opera się na jednolitej i powszechnie przyjętej metodzie badawczej, zwracać uwagę na poziom wiedzy biegłego, podstawy teoretyczne opinii czy też sposób motywowania sformułowanego w niej stanowiska²⁶. Niemniej jednak poza oceną organu procesowego pozostaje trafność wyboru przez biegłego metody badawczej. W rezultacie wartościowanie opinii biegłych najczęściej przebiega wyłącznie w płaszczyźnie jej analizy logicznej²⁷. W doktrynie mówi się o stosowaniu podejścia dwutorowego, gdzie, po

²⁶ J. Wójcikiewicz, *Temida nad mikroskopem*, Toruń 2009, s. 42–43.

²⁷ D. Drajewicz, *Ocena opinii biegłego w postępowaniu karnym*, „Przegląd Sądowy” 2014, nr 6, s. 80.

pierwsze, w płaszczyźnie analitycznej organ procesowy powinien odnieść się do sposobu pracy eksperta, poziomu jego dokładności, samodzielności, przyjętej metody badawczej, jej adekwatności oraz wystarczalności do poczynienia zaprezentowanych w opinii wniosków. Istotnym elementem oceny na tym etapie jest pełność, jasność, przejrzystość, wewnętrzną spójność ustaleń dokonanych przez biegłego. Dalej należy przeprowadzić ocenę opinii w płaszczyźnie syntetycznej, która odnosi się do ogólnego zweryfikowania opinii pod kątem logiki, zgodności wniosków opinii z przesłankami, z których te wnioski zostały wyprowadzone. Na końcu organ procesowy weryfikuje ustalenia biegłego w odniesieniu do całości zgromadzonego materiału dowodowego²⁸.

Opisane kryteria mogą być stosowane przy ocenianiu wiarygodności opinii biegłego w zakresie ochrony środowiska. Kluczowe znaczenie ma tu jednak kwestia prawidłowości zastosowanej przez biegłego metody badawczej, która musi być adekwatna do przedmiotu badań, zakresu postawionych pytań oraz zgodna z aktualnym stanem wiedzy w tej dziedzinie. Istotną wadą obecnego modelu ekspertyz w zakresie ochrony środowiska w Polsce jest brak standaryzacji, jeśli chodzi o pewien poziom unifikacji stosowanych przez biegłych metod badawczych oraz ujednolicenia procedury przeprowadzenia tego rodzaju badań²⁹. W praktyce brak standaryzacji oznacza brak pewnych wskazówek, gotowych algorytmów postępowania m. in. na miejscu zdarzenia, w trakcie tzw. wizji lokalnej wykonywanej przez biegłego, jednolitości w sposobach zabezpieczania i analizy zabezpieczonych dowodów. W rezultacie wnioski poczynione przez biegłego bądź biegłych mogą być podważane w dalszym ciągu postępowania tylko na tej podstawie, że biegły zastosował lub nie zastosował konkretnych metod i procedur. Dość często w podobnych sprawach pojawiają się konkurencyjne opinie pozaprocesowe, które sąd ze względu na znowelizowany przepis z art. 393 § 3 k.p.k. nie może, jak to było w poprzednim stanie prawnym, traktować wyłącznie jako informacji o dowodzie³⁰. Te argumenty przemawiają za koniecznością ustalenia pewnych standardów w tej dziedzinie, systematyzacji metod badawczych, opracowania jednolitej procedury przeprowadzenia badań. Różnorodność sytuacji i wyzwań, z którymi może spotkać się biegły w przypadku tego rodzaju przestępstw, pozwala przeprowadzić taką standaryzację tylko na podstawowym, minimalnym poziomie. Za punkt wyjściowy można przyjąć metodykę przeprowadzenia ekspertyz opracowaną w Centrum Ekspertyz Sądowych

²⁸ A. Kegel, Z. Kegel, *Przepisy o biegłych sądowych, tłumaczach i specjalistach komentarz*, Kraków 2004, s. 137; J. Kasprzak, *Odontoskopia kryminalistyczna*, Olsztyn – Szczecin 2011, s. 166–168.

²⁹ O braku standaryzacji można mówić również w odniesieniu do braku minimalnych wymogów (wykształcenie, doświadczenie, szkolenia, egzamin itd.), które musi spełniać kandydat na biegłego w tej dziedzinie.

³⁰ B. Boch, *Charakter prawny tzw. opinii prywatnych w procesie karnym*, „Zeszyty Prawnicze” 2018, nr 18, s. 115.

przy Ministerstwie Sprawiedliwości Federacji Rosyjskiej dla biegłych zatrudnionych w laboratoriach państwowych.

Zgodnie z rozporządzeniem Ministerstwa Sprawiedliwości Federacji Rosyjskiej z dnia 12 września 2005 r. N 169 o zmianie rozporządzenia Ministerstwa Sprawiedliwości Rosji z dnia 14.05.2003 N 114³¹ ekspertyza sądowo-ekologiczną (nazwa oficjalna) jest samodzielnym rodzajem ekspertyz sądowych. To oznacza, że tego rodzaju ekspertyzy może przeprowadzić osoba, która posiadając odpowiednie wykształcenie po odbyciu obowiązkowych szkoleń zdała egzamin państwowy i uzyskała prawo do samodzielnego wykonywania takich badań.

Ekspertyza ekologiczna należy do tzw. ekspertyz nieidentyfikacyjnych, nazywanych w Rosji diagnostycznymi, a jej podstawowym zadaniem jest ocena skutków oddziaływania czynników antropogenicznych na środowisko. Ekspertyza ma charakter kompleksowy. W jej przeprowadzeniu biorą udział specjaliści z zakresu biologii, ekologii, geologii, geografii, chemii i innych dziedzin związanych ze środowiskiem przyrodniczym.

Zgodnie z metodyką, w ramach ekspertyzy sądowo-ekologicznej wykonywane są następujące badania:

- określenie rodzaju oraz lokalizacji źródła negatywnego oddziaływania antropogenicznego;
- diagnostyka, tj. ustalenie zakresu i charakteru negatywnego oddziaływania człowieka na środowisko w czasie i w przestrzeni;
- odtworzenie mechanizmu negatywnego oddziaływania antropogenicznego;
- określenie skali negatywnego oddziaływania antropogenicznego, czynników i okoliczności, które powodują nasilenie takiego oddziaływania;
- ustalenie faktu naruszeń ustawodawstwa w zakresie ochrony środowiska;
- ustalenie mechanizmu funkcjonowania potencjalnie niebezpiecznych konstrukcji przemysłowych;
- wskazanie działań lub zaniechań osób upoważnionych w zakresie ochrony środowiska i zarządzania zasobami naturalnymi, które przyczyniły się do powstania przedmiotowych szkód lub stworzyły realne zagrożenie dla życia i zdrowia ludzi³².

W zależności od przedmiotu oraz zakresu zadań ekspertyza ekologiczna dzieli się na pięć rodzajów:

1. ekspertyza stanu gleby;
2. ekspertyza stanu naturalnych i sztucznych biocenoz;
3. ekspertyza stanu ekologicznego obiektów zlokalizowanych w granicach miast;

³¹ Российская газета, 2005, Nr 3882.

³² Г.Г. Омелянюк, *Судебно-экологическая экспертиза*, „Территория и планирование” 2006, nr 2(4), s. 1.

4. ekspertyza stanu ekologicznego obiektów wodnych;
5. ekspertyza stanu ekologicznego komponentów środowiska naturalnego, której zadaniem jest oszacowanie wydatków koniecznych do przywrócenia stanu pierwotnego³³.

Specyfika ekspertyzy ekologicznej polega na tym, że biegli oszacowują nie rozmiar spowodowanych przez sprawcę szkód ekologicznych, a koszty przywrócenia stanu pierwotnego. Zgodnie z metodyką przeprowadzenia ekspertyzy ekologicznej biegły oceniając te koszty uwzględnia każdy z komponentów, elementów środowiska, który uległ zniszczeniu. Stan pierwotny jest określany na podstawie badań pozostałej części terytorium, na której nie występują skutki negatywne³⁴.

Biegli nie mogą wychodzić poza granicy swojej kompetencji wypowiadając się w kwestiach wykraczających poza zakres posiadanej przez nich wiedzy specjalistycznej. Ich zadanie polega na ustaleniu przyczyn zdarzenia oraz prognozowaniu jego dalszych konsekwencji. Biegli również nie udziela odpowiedzi na pytania o charakterze prawnym. O tym, czy spowodowane działaniami lub zaniechaniem sprawcy zniszczenia w środowisku przyrodniczym, należą do kategorii relatywnej, o której mówi ustawodawca (istotna szkoda), decyduje organ procesowy. Niemniej jednak biegły w swojej opinii może wskazać normy prawne, które jego zdaniem zostały w tym przypadku naruszone oraz z perspektywy posiadanej wiedzy wyjaśnić znaczenie użytych przez ustawodawcę sformułowań.

W sytuacji, kiedy postanowienie o powołaniu biegłego zawiera pytania niejednoznaczne, nieprecyzyjne, pytania, które, na przykład, wykraczają poza zakres kompetencji biegłego lub mają charakter prawny, ekspert może polecić organowi procesowemu zmodyfikować te pytania. Metodyka przewiduje również możliwość wyjścia biegłego poza zakres pytań zawartych w postanowieniu w przypadku, kiedy pojawia konieczność wyjaśnienia pewnych kwestii dodatkowych, które są związane z przedmiotem ekspertyzy i w przekonaniu biegłego mogą mieć znaczenie dla prawidłowego rozpatrzenia sprawy, ale zostały pominięte w postanowieniu.

Metodyka przeprowadzenia ekspertyzy ekologicznej wskazuje na konieczność zapoznania się biegłego z dokumentacją procesową zawartą w aktach sprawy karnej. Szczególną uwagę metodyka przywiązuje do protokołu

³³ Приказ Минюста России от 27.12.2012 N 237 об утверждении Перечня родов (видов) судебных экспертиз, выполняемых в федеральных бюджетных судебно-экспертных учреждениях Минюста России, и Перечня экспертных специальностей, по которым представляется право самостоятельного производства судебных экспертиз в федеральных бюджетных судебно-экспертных учреждениях Минюста России, [online] «https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_278704/».

³⁴ Е.И. Майорова, *Судебно-экологическая экспертиза в судопроизводстве по делам об экологических правонарушениях*, „Судья” 2017, nr 9, s. 41; Е.И. Майорова, Н.Ю. Гончарук, *Экологический вред: как определить его размер?*, „Экология производства” 2018, nr 6, s. 17.

ogłędzin miejsca zdarzenia, protokołów przesłuchań świadków i osób podejrzanych, wykonanych na miejscu zdarzenia zdjęć, zabezpieczonych śladach oraz protokołów ich ogłędzin. Zwraca się uwagę na to, że materialne nośniki informacji (dokumenty procesowe, wyniki badań przeprowadzonych w ramach kontroli urzędowej przez organy terytorialne Federalnej służby nadzoru ekologicznego, zdjęcia, protokoły badań laboratoryjnych próbek z miejsca zdarzenia) nie zawsze ukazują pełny obraz zdarzenia, co może ograniczyć możliwości jego odtworzenia. W związku z tym w ramach ekspertyzy ekologicznej zaleca się przeprowadzenia wizji lokalnych. Jest to jak najbardziej wskazane w sytuacji, kiedy pojawia się pytanie odnośnie do możliwości przywrócenia stanu pierwotnego zniszczonego lub uszkodzonego obiektu biologicznego.

Przygotowując się do wizji lokalnej biegły musi zwrócić się sam lub za pośrednictwem organu procesowego do odpowiednich organów, aby uzyskać plany geodezyjne terenu, na którym zlokalizowane jest miejsce zdarzenia. Warto również zwrócić uwagę na to, że zgodnie z zaleceniami metodyki wizja lokalna na miejscu zdarzenia może być przeprowadzana wyłącznie w okresie od kwietnia do listopada, co jest związane z możliwością pełnej obserwacji spowodowanych przez działania sprawcy szkód³⁵.

W ramach wizji lokalnej biegły pobiera próby, robi zdjęcia (w tym z powietrza, za pomocą dronów), sporządza protokół i wykonuje szkice. Przeprowadzając tą czynność biegły powinien korzystać z obszernego dorobku kryminalistyki śledczej dotyczącego metodyki ogłędzin miejsca zdarzenia. W protokole wizji lokalnej biegły odnotowuje warunki, w których była przeprowadzana wizja lokalna, podaje dane osób, które brali w niej udział. Brak tych informacji może budzić wątpliwości co do samego faktu przeprowadzenia ogłędzin i ich okoliczności, podważać obiektywność i wiarygodność użytych w ten sposób danych, na które w swojej opinii powołuje się biegły. Pobieranie prób na miejscu zdarzenia odbywa się zgodnie z ustaloną procedurą, która dokładnie opisuje sposób ich zabezpieczania oraz warunki dalszego przechowywania³⁶. Przebieg wizji lokalnej może być utrwalany również za pomocą nagrań wideo.

W sytuacji, kiedy istnieje konieczność przeprowadzenia wizji lokalnej czy uzyskania dodatkowych prób, zaleca się, aby biegły zwrócił się do organu procesowego z wnioskiem o ewentualny współudział w tej czynności. Co więcej, w wizji lokalnej może brać udział podejrzany i jego obrońca, którzy mają

³⁵ О.А. Петрухина, *Проблемы организации судебных экспертиз при расследовании экологических преступлений*, „Теория и практика судебной экспертизы” 2017, nr 12 (4), s. 35.

³⁶ Е.Р. Россинская, *Судебная экспертиза: типичные ошибки*, Москва 2012, s. 220; Н.Д. Кутузова, Е.И. Майорова, *Современное состояние и перспективы развития судебно-экологической экспертизы в системе Минюста России*, „Теория и практика судебной экспертизы” 2018, nr 13 (3), s. 95

prawo do zadawania pytań biegłemu, udzielenia koniecznych wyjaśnień oraz wniesienia uwag i skarg do protokołu czynności.

Przytoczone zalecenia stanowią, oczywiście, tylko fragment metodyki, na podstawie której przeprowadzane są ekspertyzy ekologiczne. Niemniej jednak, te wytyczne na tyle, na ile są one zgodne z obowiązującym prawem, mogą posłużyć za bazę do opracowania pewnych minimalnych standardów w tej dziedzinie w Polsce. Standaryzacja ekspertyz w zakresie ochrony środowiska chociażby w podstawowym, minimalnym zakresie posłuży nie tylko optymalizacji działań biegłych, ale też umożliwi stworzenie mechanizmów i narzędzi kontroli, tj. realizację jednego z postulatów, które promuje aktualny projekt ustawy o biegłych sądowych.

Podsumowując, realizacja odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciwko środowisku napotyka szereg problemów, z których część jest związana z niedoskonałościami legislacji. Można tu wymienić takie jak zależność bytu przestępstwa od stwierdzenia (udowodnienia) faktu naruszenia prawa ochrony środowiska, niejasne, niedoprecyzowane znamiona przestępstw przeciwko środowisku definiowane za pomocą pojęć relatywnych, ocennych i pozaprawnych. Niemniej istotnym czynnikiem negatywnie wpływającym na skuteczności ścigania są obiektywne trudności procesu dowodzenia wynikające ze specyfiki mechanizmu popełnienia tego rodzaju przestępstw oraz ich przedmiotu. Pewne zastrzeżenia może budzić również zależność organów procesowych od opinii biegłych, szczególnie, jeśli chodzi o ustalenie rozmiaru (charakteru) wyrządzonych szkód. Brak pewnych standardów, zunifikowanych procedur dotyczących tego rodzaju badań (za wyjątkiem szkód wyrządzanych na obszarach Natura 2000³⁷) uniemożliwia wprowadzenie skutecznych mechanizmów kontroli, co należy uznać za wadę obecnego modelu.

Wykaz literatury

- Boch B., *Charakter prawny tzw. opinii prywatnych w procesie karnym*, „Zeszyty Prawnicze” 2018, nr 18.
- Boyd C., *Expanding the Arsenal for Sentencing Environmental Crimes: Would Therapeutic Juris-prudence and Restorative Justice Work?*, „William & Mary Environmental Law and Policy Review” 2008, Vol. 32, Issue 2.
- Gizbert-Studnicki T., *Znamiona porównawcze w kodeksie karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1981, nr 1.
- Gruza E., *Granice odpowiedzialności biegłego*, [w:] Gruza E., Goc M., Tomaszewski T., *Co nowego w kryminalistyce – przegląd zagadnień z zakresu zwalczania przestępczości*, Warszawa 2010.

³⁷ Por. E. Zębek, W. Truszkowski, *Obszary Natura 2000 – geneza i wpływ na gospodarkę w północno-wschodniej Polsce*, *Studia Prawnoustrojowe*, 2015, nr 28, s. 353–366.

- Dąbrowska-Kardas M., *Analiza dyrektywalna przepisów części ogólnej kodeksu karnego*, LEX, Warszawa 2012.
- Drajewicz D., *Ocena opinii biegłego w postępowaniu karnym*, „Przegląd Sądowy” 2014, nr 6.
- Kalinowski S., *Biegły i jego opinia*, Warszawa 1994.
- Kasprzak J., *Odontoskopia kryminalistyczna*, Olsztyn – Szczecin 2011.
- Kegel A., Kegel Z., *Przepisy o biegłych sądowych, tłumaczach i specjalistach komentarz*, Kraków 2004.
- Konarska-Wrzosek V. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. II [online], «<https://sip-1lex-1pl-10000f4zn424c.han.uwm.edu.pl/#/commentary/587715829/571089>».
- Кутузова Н.Д., Майорова Е.И., *Современное состояние и перспективы развития судеб-но-экологической экспертизы в системе Минюста России*, „Теория и практика судебной экспертизы” 2018, nr 13 (3).
- Лебедев В.М., *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. В 4 томах. Особенная часть. Раздел IX (постатейный)*, Москва 2017.
- Laskowska K., *Przestępczość w Rosji z perspektywy kryminologii i prawa karnego*, Białystok 2016.
- Майорова Е.И., *Судебно-экологическая экспертиза в судопроизводстве по делам об экологических правонарушениях*, „Судья” 2017, nr 9.
- Майорова Е.И., Гончарук Н.Ю., *Экологический вред: как определить его размер?*, „Экология производства” 2018, nr 6.
- Mozgawa M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*. System Informacji Prawnej LEX, [online] «<https://sip-1lex-1pl-10000f4zn424c.han.uwm.edu.pl/#/commentary/587737025/593356>».
- Омельянюк Г.Г., *Судебно-экологическая экспертиза*, „Территория и планирование” 2006, nr 2(4).
- Петрухина О.А., *Проблемы организации судебных экспертиз при расследовании экологических преступлений*, „Теория и практика судебной экспертизы” 2017, nr 12 (4).
- Редникова Т.В., *Организованная экологическая преступность в России и за рубежом: криминологическая характеристика и меры противодействия*, *Lex russica*, 2018, nr 9.
- Rakoczy B., *Pojęcie środowiska w prawie polskim i prawie włoskim. Aspekty komparatystyczne*, „Studia Prawnoustrojowe” 2017, nr 37.
- Radecki W., *Znamiona ocenne w rozdziale XXII Kodeksu karnego „Przestępstwa przeciwko środowisku”*, „Ius Novum” 2008, nr 1.
- Radecki W., *Ochrona środowiska w znowelizowanym czeskim kodeksie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 3.
- Radecki W., *Prawo karne środowiska. Część II. Struktura polskiego prawa karnego środowiska*, „Journal of ecology and health” 2011, nr 4.
- Radecki W., 1.7.3. *Element materialny: Ochrona środowiska w polskim, czeskim i słowackim prawie karnym*, [online] «<https://sip-1lex-1pl-10000f4ysdd01.han.uwm.edu.pl/#/monograph/369271691/15>».
- Рарог А.И., *О количественных признаках состава преступления*, „Уголовное право” 2017, nr 4.
- Россинская Е.Р., *Судебная экспертиза: типичные ошибки*, Москва 2012.
- Черных Н., Усов А., Омельянюк Г., *Судебно-экологическая экспертиза*, Москва 2008.
- Чураков Д.Б., *Особенности квалификации преступлений в сфере лесопользования*, „Законность” 2015, nr 2.

- Solodov D., *Ocena dowodów naukowych w systemie kryminalistyki rosyjskiej*, Olsztyn – Szczecin 2012.
- Stefes C.H., Germani F.R., Sollund R. (edit.), *Fighting Environmental Crime in Europe and Beyond. The Role of the EU and Its Member States*, Springer Nature, London 2016.
- Хаустов Д.В., *Обзор нового законодательства и судебной практики*, „Экологическое право” 2019, nr 1.
- Walas M., *Nowe regulacje karne w zakresie odpowiedzialności karnej w unijnym prawie środowiska*, [w:] M. Rudnicki, A. Haładyj, K. Sobieraj (red.), *Europeizacja prawa ochrony środowiska*, Lublin 2011.
- Wójcikiewicz J., *Temida nad mikroskopem*, Toruń 2009.
- Zębek E., Truszkowski W., *Obszary Natura 2000 – geneza i wpływ na gospodarkę w północno-wschodniej Polsce*, „Studia Prawnoustrojowe” 2015, nr 28, s. 353–366.
- Zawłocki R., *Karnoprawna ochrona środowiska naturalnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2014, nr 1(14).

Summary

Environmental crimes in Poland and Russia – legal, prosecutorial and proof challenges

Key words: environmental crime, harm assessment, environmental forensics, expertise, methodology, standardization, the evaluation of the expert opinion.

Criminal prosecution in the environmental criminal cases is typically associated with numerous challenges. Above all, the imperfection of the construction of legal norms providing for criminal responsibility makes them difficult to prosecute and to prove. Another factor is the specificity of the environment itself. The dynamics of its elements, as well as the dependence of their condition on many, not always transparent, easy to determine factors affects the accuracy of damage assessment and makes it extremely difficult to establish cause-and-effect relationships. The high dependency on expert opinions should be noted as well. There are issues related to the lack of standardized expert's methodology, commonly accepted scientific guidelines, the credibility of the opinions presented by the private experts in the field. The article discusses current challenges related to the environmental criminal responsibility in Poland and Russia.

